

Notiser om Brechts samtal med Jacob Walcher i augusti 1952 i Buckow

Ämne: Rosa Luxemburgs roll i den tyska arbetarrörelsen efter första världskrigets utbrott

Walcher: Hugo Haase, en av SPD:s två ordföranden, avgav den 4 augusti 1914 i riksdagen i den socialdemokratiska fraktionens namn den beryktade deklARATION i vilken det heter:

”Det är inte för eller mot kriget vi ska besluta om idag, utan frågan om de erforderliga medlen för landets försvar... Då gör vi allvar av vad vi alltid försäkrat: i farans stund lämnar vi inte det egna fosterlandet i sticket.”

Denna förklaring avgavs av samma parti som i Stuttgart 1907 på den internationella socialistiska kongressen bifallit ett av Lenin och Rosa Luxemburg gemensamt formulerat tillägg, som i fall av krig gav de socialistiska partierna klara riktlinjer. Det framlagda officiella resolutionsförslaget förpliktade helt enkelt Andra Internationalens partier att med alla krafter motarbeta utbrottet av ett nytt krig. Det av Lenin och Luxemburg framlagda tillägget innebar därutöver:

”Ifall kriget dock skulle bryta ut, är det socialdemokratins plikt att kämpa för att det snabbt upphör, och med alla krafter sträva därefter, att den ekonomiska och politiska kris, som kriget framkallat, utnyttjas till att väcka folket och därigenom till att påskynda det kapitalistiska klassväldets undanröjande.”

I det beslutets anda sades det år 1911 med hänsyn till den ständigt växande krigsfaran i *Handbok för socialdemokratiska väljare* (utgiven av SPD:s partiledning): ”Tror våra härskande och behärskande klasser att de kan begära detta oerhörda av folken? Kommer inte ett skrik av förfäran, vrede, harm gripa folken och förmå dem att göra slut på detta mördande? Kommer de inte att fråga sig för vem, för vad allt detta sker. Är vi då sjuka i anden som behandlas så eller som låter oss behandlas så? Den som lugnt överväger sannolikheten av ett europeiskt storkrig, kan inte komma till några slutsatser än de som här anförs. Nästa europeiska krig blir en katastrof som världen aldrig skådat. Det blir med all sannolikhet det sista kriget.”

Den av Hugo Haase, som senare blev språkrör för centristerna, de så kallade oavhängiga, den 4 augusti 1914 avgivna förklaringen var ett skamligt förräderi mot partiets revolutionära grundsatser och gav genast inom partiet upphov till stridigheter och skarpa motsättningar.

Brecht: Var bodde Rosa Luxemburg vid den tiden?

Walcher: I Berlin–Südende. Hennes sekreterare var Mathilde Jacob, som också hjälpte till i hushållet, dessutom fanns det ytterligare uppsättning. Rosa Luxemburg hushållade för övrigt gärna själv. Jag var där en gång. Jag hade intrycket att det var ett litet intimt hushåll. Om det var många besök, vet jag inte, men det är troligt. Fram till den 31 juli 1914, dvs faktiskt fram till krigets början, som sammanföll med tillkännagivandet av undantagstillståndet, ägde det i enlighet med första delen av beslutet från de internationella kongresserna i Stuttgart¹, Köpenhamn och Basel ägde det i hela riket rum våldsamma protestmöten, demonstrationer mot kriget och för freden. SPD:s partiledning utfärdade den 25 juli 1914 ett upprop mot kriget, i vilket det hette:

”Ännu ångar åkern på Balkan av blodet från tusentals mördade, ännu ryker ruinerna av ödelagda städer, föröddas byar, ännu irrar hungrande arbetslösa män, kvinnor som blivit änkor och föräldralösa barn omkring, och redan bereder sig den av den österrikiska imperialismen

¹ I Stuttgart ägde 1907 den internationella socialistkongressen rum med 884 delegater från 25 länder.

lössläppta krigsfurien att åstadkomma död och fördärv över hela Europa... Inte en droppe blod från en tysk soldat får offras för de österrikiska makthavarnas maktlystnad, för de imperialistiska profitintressena... De härskande klasserna, som i fredstider sätter munkavle på oss, föraktar, utnyttjar oss, vill missbruka oss som kanonföda. Överallt måste det i makthavarnas öron ljuda:

Vi vill inte ha något krig! Ned med kriget!

Leve den internationella folkförbrödringen!

Partiledningen.”

Man ser att partiledningen beskyllde det österrikiska, i andra sammanhang också det tyska krigspartiet för att det välkomnade attentatet i Sarajevo som ett mycket välkommet tillfälle att släppa lös det länge förberedda världskriget.

En dryg vecka senare var allt detta glömt. Nu hette det plötsligt: ”i farans stund lämnar vi inte det egna fäderneslandet i sticket.”

De få riksdagsledamöter som fortfarande stod kvar vid det internationella beslutet (av de 112 socialdemokratiska riksdagsledamöterna var det ungefär ett dussin), lät sig överrumplas. Den av dem planerade deklARATIONEN visade sig var ogenomförbar. Formulandet hade anförtrots åt Liebknecht och Lensch. Under utarbetandet visade det sig att det mellan de två fanns grundläggande meningsskiljaktigheter, vilka de inte kunde övervinna. Eftersom det bara fanns en halvtimmes frist till förfogande, visade det sig omöjligt att på andra sätt få till stånd en gemensam deklARATION från motståndarna. Vid den andra beviljningen av krigskrediter (december 1914) röstade Liebknecht och Rühle emot. Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht, Clara Zetkin, Franz Mehring och andra hade likaså efter partiledningens och riksdagsfraktionens skändliga förräderi börjat uttrycka sin protest på många olika sätt.

Nieder-Barmin-distriktet, där ”internationalisterna” hade inflytande, blev först med att framträda med ett kritiskt ställningstagande. De senare oavhängiga, vars vänsterflygel leddes av Ledebour och vars starkare högerflygel leddes av Kautsky, intog från början även en i krigsfrågan svag, tvetydig och för massorna förvirrande och förlamande hållning. Kautsky präglade den berömda satsen: Internationalen är inte ett instrument för kriget, den kan bara fungera under fred och kan inte användas i krig. Ledebour sade att när ryssarna står vid Oder eller fransmännen vid Rhen skulle även han vara för fosterlandsförsvaret.

Båda USPD-flyglarna stod alltså långt ifrån den internationella kongressens och den tyska internationalistgruppens (spartakisterna) revolutionära ståndpunkt.

Rosa Luxemburg gav uttryck för sin uppfattning i den så kallade ”Juniusbroschyren”², varefter gruppen kring Rosa Luxemburg och Liebknecht snart i det första och under kriget enda numret av tidskriften *Internationale* principiellt tog ställning mot partiinstansernas krigspolitik.

Lenin, som inte kände till att ”Juniusbroschyren” skrivits av Rosa Luxemburg, hälsade ”av allt hjärta författaren” och förklarade i ett utförligt och kritiskt ställningstagande att broschyren ”är i stort sett ett utmärkt marxistiskt arbete.”³ Han anmärkte på argumentationens ofullständighet och slog fast att författaren gjorde sig skyldig till två allvarliga fel. Det var grundfalskt när Junius sade att det i imperialismens epok inte längre kunde finnas några nationella krig. Nationella krig är under vissa omständigheter även möjliga i Europa. I de

² Broschyren bar titeln *Socialdemokratins kris* och utgavs under pseudonymen Junius i Zürich 1916.

³ Lenin skrev därom artikeln ”Om Juniusbroschyren”, som publicerades först i oktober 1916. [Se *Valda verk i tio band*, 6, Fram/Progress 1986, s. 62–76.]

koloniala och halvkoloniala länderna är de i loppet av den vidare utvecklingen direkt oundvikliga.

Lenin betecknade det som ett större och ”sällsammare” fel att Rosa Luxemburg, som utomordentligt avslöjat det dåvarande krigets – till skillnad från ett nationellt krigs – imperialistiska karaktär, å andra sidan bemödade sig att blanda in ett nationellt program för det nuvarande ickenationella kriget.

Den fortsatta utvecklingen bevisade helt och hållet att Lenins kritik var berättigad. Hur helt verklighetsfrämmande det nationella försvarsprogram var som Rosa Luxemburg formulerade i ”Juniusbroschyren”, bekräftades enbart av den omständigheten att det inte vid någon tidpunkt spelade någon praktisk roll.

Under krigets gång skärptes motsättningarna inom den fram till krigsutbrottet enhetliga socialdemokratiska rörelsen till den grad att SPD även föll sönder organisatoriskt. Vid sidan av kejsarsocialisterna uppstod USPD och Spartakusbund, ur vilket det tyska kommunistpartiet uppstod i slutet av 1918.

De under kriget i full dager framträdande motsättningarna inom den tyska arbetarrörelsen fortsatte att stegras efter novemberrevolutionens utbrott. Redan på morgonen den 9 november 1918 delade kejsarens socialdemokrater ut flygblad i Berlin i vilka de varnade för deltagande i de demonstrationer som vänsterradikalerna uppmanat till. Dessa flygblad uppnådde visserligen inte sitt mål. Deltagandet i uppmarschen av Berlins löntagare var allmänt i Berlin. Det var så omfattande och mäktigt att de härskande kretsarna ansåg det klokt att ta avstånd från de närmast utan tvivel planerade våldsamheterna mot demonstranterna.

Liebkecht var tillbaka redan en vecka före novemberrevolutionens utbrott. Den växande oron och den i alla hörn och ändrar märkbara misstämningen fick prins Max von Badens regering⁴ att öppna fängelseporten för Liebkecht. Liebkechts ankomst till Berlin⁵ blev anledning till en kolossal demonstration mot kriget och för freden. Liebkecht kom till järnvägsstationen vid Anhalt. En överväldigande mängd människor hade översvämmat hela stationen och brutit igenom avspärningarna. Liebkecht sträckte ut huvudet genom fönstret när tåget långsamt närmade sig. Jag stod av en tillfällighet framför den vagn i vilken Liebkecht befann sig. En kvinna räckte honom en stor bukett med rosor. Någon annan frågade deltagande om hans hälsotillstånd. Liebkecht svarade att det inte var viktigt, nu gällde det att med alla medel och all kraft kämpa mot kriget och den ansvariga regeringen. Liebkecht blev av sina vänner utlyft ur tåget och bars i triumf på deras skuldror ut från stationen.

Framför järnvägsstationen på den dåvarande Königgrätzer Straße stoppades en täckt vagn som Liebkecht steg upp på. Härifrån talade Liebkecht med fortsatt lugn, under tiden som vagnen långsamt rörde sig över Potsdamer Platz i riktning mot riksdagshuset, till den ständigt allt större mängden människor. Huvudmotivet i hans tal utgjordes av parollen: Ned med kriget! Ned med regeringen!

Strax därefter hade en mottagning ägt rum på ryska legationen vid Unter den Linden, varifrån bolsjevikerna nyligen hade dragit sig tillbaka, till Liebkechts ära, vid vilken Liebkecht gav uttryck för sin beundran för bolsjevikernas arbete och sovjetiska kamrater skarpt läxat upp de närvarande oavhängiga socialdemokraterna.

⁴ Anmärkning av Jacob *Walcher*: Denna regering, som bara tjänstgjorde 37 dagar (den 3 oktober till 9 november 1918) bildades efter att den högsta arméledningen förklarat att kriget var förlorat. Även kejsarsocialdemokraterna fanns genom Gustav Bauer och Philipp Scheidemann företrädna.

⁵ Karl Liebkecht frigavs den 23 oktober 1918 ur tukthuset Luckau och mottogs samma dag i Berlin.

Rosa Luxemburg satt vid novemberrevolutionens utbrott ännu i tukthuset i Wronke.⁶ Hon kunde följaktligen inte utöva något inflytande på de i hög grad avgörande båda första dagarna. Liebknecht befann sig i riksdagen den 9 november. Soldatdelegationer inställde sig och krävde att han skulle gå med i den provisoriska regeringen. Liebknecht slog barskt ifrån sig. Med förrädare som Ebert och Scheidemann finns ingen gemenskap, deras avsikt är ju inte att föra revolutionen till seger, snarare att strypa den. – Det kom emellertid ständigt nya soldatdelegationer och den ena mer upphetsad än den andra. Under deras tryck förklarade Liebknecht slutligen att han under klart fastlagda förutsättningar var beredd att ingå i en regering med var och en som var villig att bilda en regering på den grundval som han själv ansåg vara nödvändig. (För mer detaljer kring detta, se J. Walchers uppsats ”Zur Taktik des Spartakusbundes im November 1918” i *Einheit* nr 10 1948, s. 897–903.)

Brecht: Hur var Spartakusbund organiserat? Fanns det något sådant som en centralkommitté?

Walcher: Spartakusbund hade under kriget på de flesta orter, där det överhuvudtaget fanns stödjepunkter, förhållandevis svaga grupper av anhängare. Där gruppen, som i Stuttgart, Chemnitz och Duisburg, hade en större mängd anhängare var de organisatoriskt utformade på samma sätt som tidigare i SPD. Någon centralkommitté fanns det inte. Det fanns bara ledningen, vars sammansättning ofta skiftade. Den ledande gruppen bestod av Rosa Luxemburg, Leo Jogiches, Karl Liebknecht, Clara Zetkin, Franz Mehring, Wilhelm Pieck, Ernst Meyer, Käthe Duncker, Hugo Eberlein, Paul Lange, Paul Levi och August Thalheimer.

De som inte var inkallade till militären eller fängslade, och som kunde nås i Berlin, utgjorde ledningen. Under en tid var Käthe Duncker den organisatoriska medelpunkten i Spartakusbund för hela Tyskland.

Rosa Luxemburg dömdes i februari 1914 för sitt uppträdande mot kriget till ett års fängelse. När hennes inflytande under de första krigsåren blev allt märkbarare, tvingade man henne att avtjäna straffet.⁷ Under tiden hade gruppen av ”internationalister”, som de senare spartakisterna från början kallade sig, publicerat det första numret av *Internationale* och en mängd oppositionsmaterial.

I tukthuset hade Rosa Luxemburg lyckats finna medel och vägar för att smugla ut brev, artiklar, utkast till flygblad och annat. Texten till många *Spartakusbrev*⁸ har gått denna väg. Jag tror hon kom tillbaka till Berlin den 11 november 1918.

Det i taktiskt och propagandistiskt hänseende mycket viktiga faktum, att Liebknecht den 9 november förklarat sig beredd att i den provisoriska regeringen samarbeta med var och en som godtog hans fem villkor, har Spartakusbund över huvud taget aldrig senare och Rosa Luxemburg endast en gång hänvisat till. Det skedde när hon talade inför USPD:s generalförsamling⁹ ungefär i mitten av december. Hon klandrade i detta sammanhang USPD-

⁶ Rosa Luxemburg var den 10 juli 1916 i så kallad skyddsarrest. Hennes sista fängelsevistelse var inte i Wronke utan i Breslau.

⁷ Rosa Luxemburg greps den 18 februari 1915. Hon avtjänade det i februari 1914 fastställda fängelsestraffet fram till den 18 februari 1916 i kvinnofängelset Barnimstrasse i Berlin. Den 10 juli 1916 befann hon sig i så kallad ”skyddsarrest”, därefter i Berlins stadsfögderi, den 21 juli 1916 till augusti 1916 återigen i Barnimstrasse, sedan tills den 22 juli 1917 i fästningen Wronke och slutligen i fängelset i Breslau 1918.

⁸ Nummer 1 av Spartakusbreven utkom 20 september 1916, under redaktion av Leo Jogiches efter att Karl Liebknecht, Franz Mehring och Ernst Meyer gripits. Innan dess hade Karl Liebknecht skrivit ett bidrag, som aldrig trycktes, till ett illegalt nyhetsblad under pseudonymen Spartakus. De flesta *Spartakusbrev* skrevs av Rosa Luxemburg.

⁹ Den 15 december 1918 ägde USPD:s generalförsamling för Storberlin rum, vid vilken Hugo Haase rättsfärdigade USPD:s inträde i regeringen. Rosa Luxemburg krävde bl.a. att USPD omedelbart skulle utträda ur regeringen och ett omedelbart politiskt maktövertagande genom arbetar- och soldatråden. Hennes resolutionsförslag fick inte majoritet.

ledningen för att den, även om den själv anslöt sig till Liebknechts villkor, var beredd att ändå ingå i regeringen med Ebert, Scheidemann och Landsberg, trots att dessa förhöll sig avvisande till Liebknechts villkor.

Jag skickades av Spartakusbunds ledning i mitten av november till Stuttgart för att organisera rörelsen där. Jag återkom dock ofta till Berlin. En gång kom jag in i Rosas på Wilhelmstraße belägna arbetsrum, när hon talade i telefon och häftigt sade sin mening till någon. Slutligen förstod jag att Hugo Haase befann sig vid telefonen på den andra sidan. Samtalet varade mycket länge. När det tog slut, frågade jag Rosa: vad gör Hugo efter en sådan tillrättavisning? Hon svarade skrattande: ”Då äter han ur handen, men det varar inte så länge.”

Spartakusbund var organisatoriskt mycket svagt. Det hade endast i några storstäder en begynnande massbas. I Berlin var det antalsmässigt ganska obetydligt och saknade nämnvärda positioner på arbetsplatser och i fackföreningar. Grundningskongressen ägde enligt min uppfattning – varvid jag bortser från underlåtenhetssynderna under krigsperioden – rum för tidigt eller för sent. Spartakisterna skulle antingen ha konstituerat sig som parti redan i november¹⁰ eller också väntat till USPD:s kongress. (Formellt var ju Spartakusbund, även om det politiskt och organisatoriskt var helt självständigt, en del av USPD.) Det var också Clara Zetkins ståndpunkt. Om KPD bildats efter en grundläggande uppgörelse på USPD-kongressen, skulle partiet otvivelaktigt från första början haft en mycket bredare bas och mycket bättre organisatoriska förbindelser med arbetsplatserna och fackföreningarna.

Grundningskongressen hade emellertid inte bara med hänsyn till tidpunkten när den ägde rum utan också av dess sammansättning gett orsak till allvarliga betänkligheter. Vid sidan av de egentliga spartakisterna var inte bara den så kallade Bremenvänstern (Knief-gruppen) och Borchardt-gruppen företrädade (gentemot vilket inget fanns att invända), eftersom det här fanns en vittgående principiell överensstämmelse, utan också uttalade syndikalister och anarkister. En stor andel av deltagarna på kongressen var således inte på något sätt tidigare influerade och kontrollerade av Spartakusbund.

Brecht: När och var ägde partikongressen rum?

Walcher: Kongressen ägde, om jag inte tar fel, rum i Berlin (31 december 1918/1 januari 1919) i preussiska riksdagshuset.¹¹

Brecht: Hur gick inbjudan till?

Walcher: Deltagarna fick av Spartakusbunds sekretariat meddelande om i vilken lokal de skulle anmäla sig i Berlin. Vid den överenskomna träffpunkten fick de sedan reda på in-kvartering och även sammanträdeslokal. Vi hade då visserligen revolutionära förhållanden och formellt rådde arbetar- och soldatrådets herravälde, men i sådana tider måste man vara beredd på överraskningar och en viss försiktighet var befogad.

Brecht: Hur såg sammanträdeslokalen ut?

Walcher: I salen fick, om inte mitt minne bedrar mig, ungefär 300–400 personer plats. Därutöver fanns det ett galleri som omfattade tre sidor. Framtill fanns som vanligt ett bord för presidiet och en talarstol.

På förslag av Spartakusbunds ledning valdes Pieck och jag till ordförande. Det finns tyvärr inget protokoll över förhandlingarna vid denna kongress.¹² Det finns bara en liten broschyr med Rosas tal om programmet.¹³ Själva programförslaget offentliggjordes i *Rote Fahne*.

¹⁰ Den 11 november 1918 grundades Spartakusbund, men det var fortfarande bara medlemmarna i USPD som organiserades.

¹¹ Grundningskongressen ägde rum 30 december 1918 till 1 januari 1919. Deltagande var 103 personer, inberäknat gäster.

På kongressen fanns det gott om ideologisk förvirring. Syndikalistiska och ultravänsteristiska tendenser gjorde sig märkbara. Hamburg-representanterna Wolfheim och Lauffenberg och även andra befann sig under starkt inflytande av det amerikanska IWW (Industrial Workers of the World). Gentemot förslaget från Spartakusbunds ledning beslutades att bojkotta eventuella val till nationalförsamlingen. Ledningen ville därför i första ögonblicket avblåsa omröstningen, men insåg dock sedan snabbt att ett sådant steg bara skulle förvärra det onda och störta det just grundade partiet i en livshotande kris.

Efter en ordentligt förvirrad talare i diskussionen anmärkte jag till den bredvid mig sittande Rosa: ”Vart hamnar vi med sådana uppfattningar?” Hon svarade: ”Varje stor ström för med sig slam, det kommer att ordna sig.”

Brecht: Så skulle Lenin inte ha sagt.

Walcher: Nej säkert inte, ett sådant yttrande var otänkbart hos honom. Lenin skulle dock inte anordnat en så dåligt förberedd kongress. Naturligtvis skulle i själva verket utvecklingen varit en annan och bättre om Karl och Rosa fått vara i livet. När de båda fjorton dagar senare var mördade och partiet därmed halshugget, uppstod det ett förfärligt virrvarr i det så hårt drabbade unga partiet. Från januari fram till kongressen i Heidelberg (oktober 1919) visste man inte längre vem som var ansvarig för vad.

Brecht: Hur såg den huvudlinje ut som Liebknecht och Luxemburg företrädde? Vad skulle hända?

Walcher: Huvudlinjen i ledningens politik, alltså den främst av Liebknecht sanktionerade, utvecklades av Rosa i hennes programtal. Därutöver kan allt som är värt att vetas återfinnas i *Rote Fahne*. För Rosa Luxemburg innebar det att driva revolutionen vidare, att få den att mogna, att göra den målmedvetnare och kraftfullare. Hon tillerkände lönerörelserna en stor betydelse för dessa strävanden. Jag minns att hon i sitt programtal hävdade uppfattningen att de otaliga strejkerna ännu mer måste göras till medelpunkt, till huvudsak i revolutionen. Därigenom skulle revolutionen bli ekonomisk och följaktligen socialistisk. I denna föreställning spelade förhoppningen på ”de revolutionära massornas osvikliga instinkt” en stor, om än inte utslagsgivande roll.

Brecht: Arbetade fabriker vid den tiden?

Walcher: Många arbetade inte, men det fanns ju en rad livsviktiga verksamheter, järnvägen, livsmedel, gas, vatten, elektricitet, bergshantering, transporter osv., vars stillastående under längre tid är outhärdlig. De nämnda kategorierna av arbetare förfogade följaktligen genom arbetsvägran över ett i alla tider starkt vapen. I de stillastående företagen hade arbetarna under den första tiden efter revolutionen träffats för att diskutera och informera om vad som vidare skulle hända och även för att hjälpa det nödvändiga på traven. I Spartakusprogrammet, som förutsåg en hel rad konkreta åtgärder, spelade frågan om lönerörelserna en stor roll.

Brecht: Kan du erinra dig om soldatråden över huvud taget hade något med bönderna att göra?

¹² Detta påstående av Walcher beror på ett missförstånd. Det hävdades att det inte fanns något protokoll från grundningskongressen, men det återfanns ändå i Paul Levis kvarlåtenskap. Protokollet publicerades 1972, efter kopior av nedskriften som sammanstälts av stenograferna, för första gången på Dietz förlag i DDR. Innan dess gällde broschyren *Bericht uüber den Gründungsparteitag der Kommunistischen Partei Deutschlands (Spartakusbund)* som den viktigaste källan.

¹³ Broschyren utgavs av förlaget Rote Fahne 1919. Den anger kongressens datum som den 29 till den 31 december 1918.

Walcher: På det hela taget var bondefrågan före och under novemberrevolutionen oförlåtligt försummad av socialdemokratin och även av dess vänsterflygel. Det var aldrig tal om något som helst positivt förhållande från soldatrådets sida till bönderna. Det kunde man inte heller vänta sig av soldatråden, när spartakisterna själva misslyckades i denna fråga. Visserligen hade Rosa Luxemburg i sitt programtal sagt att det var omöjligt att förverkliga socialismen utan jordbruket och att revolutionärerna måste rikta sin uppmärksamhet även på landsbygden liksom på industricentra. Hon hade dock, om jag minns rätt, själv fastslagit att man i detta avseende ännu inte ens en gång kommit fram till början av början. Trots utomordentligt gynnsamma möjligheter att komma i kontakt med små- och mellanbönder, gjordes under revolutionsmånaderna onödigt litet. Det gäller, som sagt, för alla tre delarna av arbetarrörelsen.

Jag upplevde ett betecknande exempel i Württemberg. Där fanns och finns det, nämligen i Oberschwaben, ännu många storgodsägare, grevar och baroner. De är i många områden i besittning av lejonparten av jord och skog. I eller vid Göppingen samlades efter novemberrevolutionen 300 delegater från sådana områden för att rådgöra om medel och vägar för att ändra det rådande tillståndet och få bönderna att åtminstone överlämna den av dem som arrendejord brukade jorden för fritt nyttjande. Det var ett ypperligt tillfälle för arbetarrörelsens och socialismens företrädare att komma i varaktig kontakt med bönderna och ingå ett förbund med dem. Men vad hände? Den dåvarande inrikesministern i Württemberg, den oavhängige socialisten Crispian, for till konferensen, men bara för att lugna sinnena och skicka bönderna tillbaka hem med oförrättat ärende. Han hävdade att det i en rättsstat inte var möjligt att en olaglig konferens skulle fatta något som helst beslut som kunde ändra rättsförhållandena. Bönderna fann ingen annan råd än att vänta tills nationalförsamlingen sammanträdde, som sedan även i detta avseende förmådde genomdriva det nödvändiga.

Brecht: Jag kan fortfarande minnas en förmiddag i München då det till den plats där mötena alltid ägde rum (Oktoberwiese) kom en stor godsvagn tillbaka med soldatrådsmedlemmar. De berättade att de skickats ut till byarna för att rekvirera mjölk och mjöl. Detta hade förargat bönderna, i synnerhet som de redan frivilligt skickat livsmedel till München. Så blev man ovänner med bönderna, eftersom man inte lagt märke till att bönderna och arbetarna hade gemensamma intressen och måste göra gemensam sak.

Walcher: Eftersom soldatråden till övervägande del inte ens var medvetna om sin historiska uppgift och hade mycket bråttom med att göra sig kvitt sina maktbefogenheter, förde de en ren skentillvaro, och det dröjde inte länge innan de urartade på ett parasitärt sätt. De gav på så sätt kraftigt agitationsmaterial åt kontrarevolutionen, som var skuld till detta tillstånd, och som också förstod att skickligt utnyttja det.

Vilken anda som uppfyllde de under majoritetssocialisternas inflytande stående massorna i soldatråden, hur långt ifrån de var att inse sin historiska funktion, kan märkas av det faktum att ett förslag att inbjuda Rosa Luxemburg och Karl Liebknecht avvisades vid arbetar- och soldatrådets första kongress.¹⁴ Det var en förskräcklig omognad som uppfyllde denna

¹⁴ Den första allmänna kongressen för Tysklands arbetar- och soldatråd ägde rum den 16 till den 21 december 1918 i Berlin. Närvarande var 489 delegater, däribland endast 10 från Spartakusbund, 291 från SPD och 80 från USPD. Förslaget att inbjuda Karl Liebknecht och Rosa Luxemburg med beslutande röst ställdes två gånger. Vid den första omröstningen gavs inte förslagsställaren ordet för att motivera förslaget, den andra gången försökte man över huvud taget förhindra en omröstning. Därvid kom det till omfattande oro i salen. Karl Liebknecht och Rosa Luxemburg kunde inte väljas som delegater till kongressen eftersom man i Berlin – i motsats till andra landsdelar – beslutade att delegera enbart personer som arbetade i ett företag. På kongressen fastställdes val till nationalförsamlingen den 19 januari 1919 och fram tills dess skulle de folkvaldas råd utöva den politiska makten. Därmed var arbetar- och bonderådets alla maktbefogenheter avskaffade. Kongressen utgjorde därmed en vändpunkt i novemberrevolutionen.

kongress. Den yttersta vänstern, dvs spartakisterna, var för övrigt mycket svaga på denna kongress och företrädde bara av några få delegater.

Brecht: Trodde Rosa på den omedelbara möjligheten av att den pågående stora rörelsen skulle kunna utmytna i den segerrika revolutionen?

Walcher: Obetingat. Men hon trodde att det skulle dröja några månader tills den revolutionära rörelsen nått tillräcklig mognad och kraft. För att helt förstå svaret på den ställda frågan, måste man läsa vad Rosa och Karl sagt om det i *Rote Fahne*. (*Rote Fahne* från november 1918 till januari 1919 finns med största säkerhet i SED:s partihus.) Resningen i januari iscensattes utan medverkan, ja mot KPD-ledningens vilja.

Brecht: Detta uppror utbröt mot Rosas och KPD-ledningens vilja, det tycks mig vara dramats höjdpunkt.

Walcher: Upproret framprovocerades genom avsättningen av den oavhängige polischefen Eichhorn i Berlin av de i regeringen Ebert-Noske sittande och bakom dem stående kontra-revolutionärerna. Under ledning av Georg Ledebour föll den jättelika revolutionära massrörelsen så till vida i fällan som den som omedelbart mål proklamerade störtandet av regeringen Ebert-Scheidemann-Noske. Detta mål var alltför omfattande. Denna felaktiga målsättning hade KPD-ledningen avvisat, dock inte själva upproret. (Se närmare därom i *Um Rosa Luxemburgs Stellung zur russischen Revolution* av Clara Zetkin, s. 83ff.) Dessutom finns det en beaktansvärd artikel av Paul Levi därom i *Rote Fahne*, vari han kritiskt analyserar den huvudansvarige Ledebour, ytterligare material finns i redogörelsen för den därpå följande Ledebour-processen¹⁵ och i artiklar av Wilhelm Pieck.

Brecht: Vet man något om hur Rosa ställde sig till chanserna för detta uppror?

Walcher: Även i denna fråga ger Clara Zetkins bok upplysningar. Rent allmänt kan sägas att Rosa Luxemburg nog insåg att rörelsen i Berlin var långt före rörelsen i riket. När jag i december kom från Stuttgart till Berlin, talade jag med Rosa om detta och sade henne att vi i Württemberg inte på långt när kommit så långt att vi kunde sträcka ut handen efter makten. Vi kunde inte hålla jämna steg med berlinarna. Rosa sade därom: Jag vet, jag vet, jag bromsar ju också på alla håll och kanter.

Brecht: Under dessa dagar ställdes verkligen allt på sin spets. Då prövades teorin om massrörelsens spontanitet, varigenom den kom i motsats till den revolutionära rörelsens behov. På rörelsens höjdpunkt saknades så att säga de som kunde styra och leda den.

Walcher: Ja, på grund av tidigare fel i bedömningen av organisationsfrågan befann sig KPD (Spartakusbund) i en situation, som de genom sitt bristande organisatoriska inflytande inte kunde bemästra, där deras i trängre kretsar utarbetade kunskap, råd och paroller genom den otillräckliga ledningen förblev obeaktade och utan verkan bland massorna.

Brecht: Det är Rosa Luxemburgs tragik att hon gick under i en sådan situation.

Walcher: Redan efter min dåvarande förnimmelse hade Spartakusbund och alldeles speciellt Karl Liebknecht bedrivit alltför upphetsande agitation och alltför lite upplysande propaganda. Därunder var inget annat mer främmande för Spartakusbund i dess politiska målsättning än vilken som helst form av kuppmakeri. I dess program hette det uttryckligen: partiet kommer inte att gripa regeringsmakten annat än med massornas uttryckliga och medvetna samtycke.

¹⁵ Processen mot Ledebour ägde rum mellan den 9 maj till den 23 juni 1919 inför domstolen i Berlin-Mitte. Ledebour anklagades för landsfridsbrott, uppror, obefogat bildande av beväpnade grupper och dynamitbrott. Han frikändes. (Se även: *Der Ledebour-Prozeß, Gesamtdarstellung des Prozesses anhand des amtlichen Stenogramms*, Verlagsgenossenschaft Freiheit, Berlin 1919.)

Ur Noskes och andras memoarer framgår att situationen för kontrarevolutionen från november 1918 till mitten av januari 1919 mer än en gång var verkligt kritisk. Om den revolutionära rörelsen letts av ett uttryckligt med massorna organisatoriskt fast förbundet parti, så hade ingen kunnat göra den segern stridig. Men det hade också visat sig att spontanitet utan organisation saknar riktning, vilket det å andra sidan ofta visat sig, att – när det handlar om massrörelser – organisation utan spontanitet är verkningslös. Det är intressant att tyskarna, som föreställer sig ha organisationstalang, visat sig vara helt oförmögna att organisera revolutionen inom ramen för det historiskt möjliga och nödvändiga.

Brecht: Man måste ta hänsyn till att Noske och Scheidemann måste framställa situationen som dålig eftersom de räddade den. De måste rättfärdiga blodutgjutelsen. Trots detta kan sakförhållandet i grunden inte betvivlas.

Hur gick gripandet av Rosa och Karl till?

Walcher: Båda bodde då illegalt i Wilmersdorf hos borgerliga judar, med vilka de var bekanta. En polisspion hade överlistat dem, de greps och fördes till Hotel Eden och mördades sedan.

När nederlaget började avteckna sig, blev Rosa och Karl uppmanade att lämna Berlin. Båda vägrade bestämt med förklaringen: de kan inte lämna stridsplatsen i en så kritisk situation. Enligt deras uppfattning skulle det vara lika med att desertera. Båda trodde på att de i nödfall med sitt blod måste besegla sin tillgivenhet och trohet mot saken.

Brecht: Varifrån kom Lenins och Rosa Luxemburgs olika uppfattningar i parti- respektive organisationsfrågan?

Walcher: Därpå kan man, vilket ofta också sker, svara med slagordet: Rosa Luxemburg var just en halvmensjevnik. Man måste dock syfta till att också ge ett marxistiskt svar på frågan varför en så genial personlighet som Rosa Luxemburg, en så hängiven, osjälvisk, beläst och kunnig revolutionär, en så god marxist inte förmådde frambringa uppfattningar och lösningar som Lenin funnit. Jag har kommit fram till en åsikt därom, som ingenstans finns nedskriven och som inte heller prövats kritiskt, men som kanske är värd att beakta.

Den tyska socialdemokratiska rörelsen kunde vid den tid när den ryska rörelsen vid sekel-skiftet nått en betydande styrka uppvisa en stolt historia. Vid dess vagga hade Marx och Engels stått. Fram till 1905¹⁶ var Engels med och det förunnades Rosa Luxemburg liksom Clara Zetkin att göra Engels personliga bekantskap. Desto starkare tränger sig frågan på varför den tyska vänstern – i slående motsats till bolsjevikerna – vid en avgörande uppgift misslyckades på ett sådant sätt att detta misslyckande för novemberrevolutionen direkt blev till ett öde? Jag måste svara därpå med följande övervägande: i det gamla tsaristiska Ryssland, när den ryska socialdemokratin uppstod och Lenin började verka, var alla övertygade om att därborta var en revolution i vardande. Även alla borgerliga hade denna uppfattning. Lenin förstod att göra sig en så konkret föreställning som möjligt av förutsättningarna för en revolution i Ryssland. Han sade till sig själv att om vi segrar i ett land med övervägande bondebefolkning och vill trotsa den ryska och internationella reaktionen, då behöver vi ett parti som är vuxet denna kolossala uppgift. Lenin renade marxismen från alla av kautsky-anerna genomförda förfalskningar och vanställningar och förstod att smida ett parti som kunde bemästra den historiska uppgiften. De häftiga och obevekliga uppgörelserna med mensjevikerna och opportunisterna av alla schatteringar bidrog i hög grad till dess framväxande.

Brecht: Men Lenins uppfattning var ju inte bara klasskampsmässig, utan även militär.

¹⁶ [Bör vara ett misstag, eftersom Engels dog 1895. Ö.a.]

WALCHER. Javisst, den var helt inställd på akut klasskrig, på erövring och försvar av den politiska makten.

I det kejsarliga-wilhelmska Tyskland föreföll allt i motsats till det tsaristiska Ryssland mycket fast sammanfogat och beständigt. Statsapparaten fungerade utan att medborgarna, som tog dess tjänster i anspråk, behövde smörja den. Varje självbelåten, opportunistisk tro på de bestående förhållandenas stabilitet, som Lenin tillfälligtvis talade om, uppfyllde den tyska arbetarrörelsen. Inte heller dess vänsterflygel förskonades. Så kan man förstå hur det kom sig att var och en som från 1900 till 1914 räknade med en tysk revolution som något som kom ifråga för den praktiska politiken inte togs på allvar. Det gör det också förstället varför SPD försummade bondefrågan så till den grad. Den tyska socialdemokratin var helt inställd på parlamentarismen och hängav sig även i det avseendet åt förfärliga illusioner. Man satsade på sin egen oavbrutna tillväxt. Visserligen hade man vid riksdagsvalet år 1907, det så kallade hottentotvalet, förlorat mandat, men i alla fall vunnit trekvarts miljon¹⁷ röster. Tillväxten av partiet och dess röstetal motsvarades av en tillväxt av fackföreningarna liksom av de socialdemokratiskt influerade konsumentföreningarna och sjukförsäkringarna. I kommuner och delstater kunde SPD besätta ständigt nya och skenbart mycket viktiga positioner.

Brecht: Var alla konsumentföreningar socialdemokratiska?

Walcher: Det fanns också ytterligare ett antal, men ledningen för alla var bolaget för storinköp i Hamburg, och detta var liksom det övervägande antalet av alla konsumentföreningar socialdemokratiska. I detta skenbart så stabila Tyskland, som ju också industriellt utvecklades kolossalt och snart gjorde England rangen stridig, stod frågan för den revolutionära vänstern – och de var de enda som över huvud taget tänkte på det – inte hur måste det parti se ut som skulle kunna leda en revolution, utan snarare: vad måste vi, vad måste partiet göra, för att över huvud taget för första gången åstadkomma en revolutionär situation i Tyskland? Så förklarar jag för mig själv att vänstern och speciellt Rosa Luxemburg år 1910 visade ett så utomordentligt livligt intresse för den preussiska rösträttskampen, där det handlade om att ersätta den preussiska rösträtten i tre klasser med den allmänna, hemliga och lika rösträtten. Uttalade parlamentariska kretiner bemödade sig hänfört om att efter förmåga underblåsa och driva fram den utomparlamentariska rörelsen. Detsamma gjorde Rosa Luxemburg. Hennes bevekelsegrunder var dock av ett helt annat slag. Hon var fri från varje som helst parlamentarisk illusion. För henne var rösträttsrörelsen i Preussen ett medel för att få massorna i rörelse, väcka klasskampen till liv, skärpa klassmotsättningarna och fördjupa den klyfta som skiljer arbetarklassen från bourgeoisien. Detta ansåg Rosa Luxemburg vara speciellt nödvändigt i en tid när de officiella partiinstanserna överallt kohandlade med den liberala bourgeoisien och där reformistiska illusioner uppammades med propagerandet av möjligheten att samverka med en del av bourgeoisien.

Vänstern kring Rosa Luxemburg önskade att rösträttsförsamlingarna, som då samlades i stort antal och som i regel var överfulla, skulle genomgå en stegring genom gatudemonstrationer, genom entimmes-, tvåtimmars-, halvdags- och heldagsstrejker, tills rörelsen fått tillräcklig kraft för att eftersträva vidsträcktare mål. Det var möjligheten av en sådan utveckling av en bred massrörelse som var orsaken till att vänstern och speciellt Rosa Luxemburg med sådan hänförelse gick i bräschen för rösträttskampen i Preussen.

Med önskan att föra upp frågan om republiken på dagordningen, åsyftade Rosa Luxemburg likaledes en skärpning av klasskampen. Det stod ju klart att propagerandet av republiken genom SPD måste kapa alla broar till så kallade frisinnade borgare och skärpa klasskampen

¹⁷ Valet ägde rum den 25 januari 1907. SPD fick 3.25 miljoner röster och därmed majoritet, men på grund av valkretsindelningen vann partiet bara 43 mandat. Fyra år tidigare, 1903, hade SPD 81 deputerade med tre miljoner röster.

utomordentligt. Det stod även klart för Kautsky, partiledningens officiella teoretiker. Och därför vände han sig med skärpa mot Rosa Luxemburgs förslag och förordade istället sin beryktade ”utmattningsstrategi”, som ju sedan praktiserades och direkt ledde till förräderiet den 4 augusti.

Den speciella situationen inom den tyska arbetarrörelsen, de opportunistiska instansernas allsmakt och partimedlemmarnas foglighet förledde Rosa Luxemburg och med henne den tyska vänstern till en sannskyldig masskult: ”massa och ledare” spelade i årtal en stor roll för henne som ämne. Rosa var övertygad, och i denna övertygelse låg rötterna till hennes grundläggande fel, att massan ”i sin dunkla trängtan” var väl medveten om den rätta vägen och att det inte behövdes något speciellt organisatoriskt förarbete för att säkerställa infriandet av den revolutionära massviljan. Och när – så trodde Rosa Luxemburg – ledningen i en given mogen situation inte fungerar och varken vill eller kan ge den för situationen avgörande kamp-parollen, så skulle i sådana fall oppositionen, utan att därigenom inkräkta på aktionen, vara i stånd att förverkliga den ställda uppgiften och överta ledningen. I sin broschyr om *Masstrejck, parti och fackföreningar* säger Rosa Luxemburg helt riktigt: ”Om den ryska revolutionen således lär oss något, så är det först och främst att masstrejken inte kan förverkligas på konstgjord väg, inte ’beslutas’ i det blå eller ’propageras’ fram, utan att den är en historisk företeelse som på en viss tidpunkt med historisk nödvändighet uppkommer ur de sociala förhållandena.”¹⁸

Under det friska intrycket av den våldsamma masstrejken under förloppet av den ryska revolutionen 1905 gick hon dock ett steg längre, och detta steg var felaktigt. Hon skriver:

”Skulle det råka utbryta omfattande politiska strider och masstrejker i Tyskland, så blir det samtidigt inledningen till en period med väldiga fackliga strider, och det skulle vara ointressant för händelseförloppet om fackföreningsledarna ger rörelsen sin välsignelse eller inte. Vare sig de ställer sig bredvid rörelsen eller rentav försöker motsätta sig den, så blir resultatet av en sådan hållning bara, att de fackliga ledarna helt enkelt skjuts åt sidan av händelsernas gång medan massorna utkämpar både de ekonomiska och politiska striderna utan dem.”¹⁹

Man ser hur Rosa Luxemburg på det förfärligaste sätt underskattade organisationens makt och den opportunistiska ledningens möjligheter att påverka.

Brecht: Vad hade hon för kritik av den leninska partitypen?

Walcher: Rosa Luxemburgs polemik mot Lenin utspelades knappast inför våra ögon. Kautsky hade inte låtit Lenin komma till tals i *Neue Zeit*.²⁰ Visserligen hade Rosa Luxemburg fram och tillbaka polemiserat mot Lenin i spalterna i *Neue Zeit*, men eftersom det var en ensidig polemik fattades den nödvändiga resonansen.

I den redan flera gånger omnämnda boken av Clara Zetkin, *Um Rosa Luxemburgs Stellung zur russischen Revolution*, finns vad jag vet något därom.

(Rosas polemik med bolsjevikerna ägde huvudsakligen rum på polska och ryska. Paul Frölich och Rosi Wolfstein, som gavs uppdraget att utge Rosa Luxemburgs kvarlåtenskap, hade på sin tid samlat mycket material i Warszawa. Jag känner inte till vad som blev av det. Ryktesvägen sades det en gång att det vid naziherraväldets utbrott överlämnades till den sovjetiska

¹⁸ Luxemburg, *Masstrejck, parti och revolution*, s. 13.

¹⁹ *Ibid*, s. 82–83.

²⁰ *Neue Zeit*, teoretiskt organ för den tyska socialdemokratin sedan 1883, leddes sedan grundandet och fram till 1917 av Kautsky.

legationen i Berlin. Jag vet inte om det stämmer. Jag betraktar det också som möjligt att materialet gick förlorat.)

Den tyska vänsterns fel, speciellt den felaktiga bedömningen av organisationsfrågan genom Rosa Luxemburgs försorg, ledde till att riksdagsfraktionen och partiledningen 1914 nästan utan att stöta på brett motstånd kunde förråda partiets grundsatser. Novemberrevolutionens uttrinnande i sanden kan föras tillbaka på samma orsaker. Vänstern var i båda fallen ingen utslagsgivande faktor, eftersom den var otillräckligt organiserad.

Brecht: Men Lenin hade splittrat och byggt upp ett parti.

Walcher: Ja, det var 1905. Samma år ägde i den tyska socialdemokratin uppgörelsen med revisionisterna rum på partikongressen i Dresden, men i Dresden hade man nöjt sig med att fördöma revisionisterna genom en resolution, istället för att driva ut dem ur partiet. Om vänstern i Tyskland då ställt frågan lika klart och grundligt och lika hänsynslöst beslutsamt som fallet var hos bolsjevikerna, då hade den tyska historien åtminstone år 1918 fått ett annat förlopp och den tyska arbetarklassen, det tyska folket, ja, folken i hela Europa skulle ha besparats mycket. I detta fall hade vi sedan länge – i betraktande av den tyngd som ett socialistiskt Tyskland i Europa skulle ha – högst sannolikt haft Europas, Asiens och Nordafrikas förenade rådsrepubliker.

Berliner Ensemble, *Drucksache 6*, Berlin 1993: Alexander Verlag, s. 217–244

Översättning: Per-Olof Mattsson

Röster om Rosa Luxemburg, Röda Rummet 1998